

ΙΔΕΩΔΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Εργαστήριο για το 18ο συνέδριο της ΕΨΕ

Παρουσίαση: Εύα Καζάκου, Μαρία Σχίζα, Νίκος Τάκης

Συντονισμός: Μαρία Δανιήλ

Η ψυχανάλυση, κατά τη γνώμη μου, δεν μπορεί η ίδια να δημιουργήσει *κοσμοθεωρία*. Δεν χρειάζεται κοσμοθεωρία· αποτελεί μέρος της επιστήμης και μπορεί να εφαρμόσει την επιστημονική *κοσμοθεωρία* [...] Μια *κοσμοθεωρία* που βασίζεται στην επιστήμη, πέρα από την έμφαση που δίνει στον εξωτερικό, πραγματικό κόσμο, έχει πρωτίστως αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η σεμνότητα μπροστά στην αλήθεια και η απόρριψη των ψευδαισθήσεων.

S. Freud, 35η Νέα Εισαγωγική Διάλεξη για την Ψυχανάλυση: «Για την κοσμοθεωρία»

*

Όσοι εκπαιδεύονται σε θεσμούς βρίσκονται συχνά μπροστά σε διχοτομήσεις, υποτιμήσεις και εξιδανικεύσεις, συμπάθειες και αντιπάθειες μεταξύ προσώπων ή σχολών σκέψης. Αυτές αθροίζονται στις συνήθειες, τις προκαταλήψεις και τις πεποιθήσεις του καθενός και γίνονται μέρος αυτού που ονομάζουμε ψυχική πραγματικότητα και εν δυνάμει αντικείμενο της ανάλυσης διεργασίας. Πώς και αν τα φαινόμενα αυτά αναλύονται επαρκώς είναι ένα ερώτημα που επανέρχεται τόσο στην κλινική όσο και στη βιβλιογραφία, καθώς συνδέεται με την αντιμεταβίβαση και τα «τυφλά σημεία» του ψυχαναλυτή.

Εάν τώρα απομακρυνθούμε από τον φακό ενός ψυχαναλυτικού θεσμού, παρατηρούμε ανάλογες φορτίσεις σε ζητήματα κοινωνικά, φυλετικά, θρησκευτικά ή ταυτοτικά, που άλλοτε διχάζουν, άλλοτε συνδέουν, αποσιωπώνται ή υπερτονίζονται – φορτίσεις που κατά περίπτωση ονομάζονται κοσμοθεωρίες, ιδεολογίες ή δογματισμοί.

Οι ψυχαναλυτές στέκονται συνήθως με επιφύλαξη απέναντι στις ιδεολογίες –θεωρώντας τις λίγο πολύ σαν προστατευτικό δίχτυ ή αμυντικό πλέγμα– και προκρίνουν την ελευθερία στη σκέψη και στην έκφραση. Ευαίσθητοι και ενήμεροι για τα πολλά προσώπεια και τους περίπλοκους μαιάνδρους των διακρίσεων, των ανισοτήτων και της βίας, μάχονται

εναντίον τους με τέτοια ένταση, ώστε συχνά ο λόγος τους μεταμορφώνεται σε κανονιστικό πυρήνα που γύρω του οργανώνονται ποικίλες τάσεις, δογματισμοί ή σχολές.

Την ανάγκη του ανθρώπου να είναι μέλος μιας ομάδας, να ανήκει, να διαφυλάσσει τους μύθους και τις πεποιθήσεις του, ο Freud την αναγνώρισε πολύ νωρίς. Πολύ νωρίς επίσης είδε την ψυχανάλυση ως μια μεγάλη επανάσταση στην ανθρώπινη σκέψη. Ενώ ωστόσο ο ίδιος τόνιζε ότι δεν αποτελεί κοσμοθεωρία (*Weltanschauung*) που απαντά στα ερωτήματα της ύπαρξης, πολλοί την αντιμετωπίζουν ως ιδεολογία και υποστηρίζουν ότι διακατέχεται από αμετακίνητες πεποιθήσεις.

Ο όρος ιδεολογία εισάγεται στα τέλη του 18ου από τον Γάλλο στρατιωτικό, φιλόσοφο και πολιτικό Μαρκήσιο Antoine Destutt de Tracy. Ως ιδεολογία, ο ίδιος όριζε ένα σύνολο βασικών απόψεων, πίστεων και δοξασιών, στη βάση των οποίων τα μέλη μιας κοινωνίας αντιλαμβάνονται τις σχέσεις τους με τους άλλους και με τον κόσμο. Πρόκειται για έναν πολιτικά ουδέτερο ορισμό της ιδεολογίας, που ερείδεται σε μια κοινωνική αναπαράσταση των κοινωνιών χωρίς ταξικές διαφορές και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, και που θα παραμείνει ακλόνητος για αρκετές δεκαετίες.

Στον Freud των *Τοτέμ και Ταμπού* (1912) και της *Ψυχολογίας των μαζών και ανάλυσης του Εγώ* (1921), η ιδεολογική λειτουργία εξετάζεται κοινωνικά αλλά και ψυχολογικά, σε επίπεδο μεγάλης κλίμακας, δηλαδή μακρο-κοινωνικό, αλλά και σε επίπεδο ενδοψυχικό, διυποκειμενικό και ομάδας. Την ενδοψυχική χρήση της ιδεολογίας εξετάζει ο René Kaës, αφενός στο πεδίο του ατομικού ή συλλογικού υποκειμένου –μιας οικογένειας ή ενός θεσμού– και αφετέρου στη μικρο-κλίμακα, στο ενδιαμέσο δηλαδή πεδίο, όπου συναρθρώνονται το ενδο-ψυχικό, το δι-υποκειμενικό και το κοινωνικό καθώς και οι αντίστοιχες θεωρίες. Υποστηρίζει πως η ιδεολογία είναι μια ειδική ψυχική θέση που δεν πεθαίνει ποτέ, αντίθετα μεταμορφώνεται. Η ιδεολογική θέση διαμορφώνεται κάθε φορά που απειλείται ο ψυχικός χώρος ενός υποκειμένου, μιας ομάδας ή ενός θεσμού στα θεμέλιά του, στις πεποιθήσεις του και στις αναπαραστάσεις του.

Εδώ συναντάμε ξανά την αντίφαση ότι ενώ η ψυχανάλυση συνδέει την επιστημολογική της αξία με την διακήρυξη της αυτονομίας της και συγκροτείται ως μια ορθολογική προσέγγιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της «αινιγματικής» σημασίας που τη χαρακτηρίζει, μπορεί και να υπάρχει ως μία ακόμη ιδεολογία που έχει απαντήσεις, μια ιδεολογία που «ξέρει». Είναι δύσκολο να απαρνηθούμε μια συνειδητή ταύτιση με το υποκείμενο που γνωρίζει (*le sujet supposé savoir* του Λακάν), πόσο μάλλον μια ταύτιση ασυνειδητή. Άλλωστε μην ξεχνάμε ότι όλοι γεννιόμαστε σε μια θάλασσα ιδεολογιών.

Ένας από τους άξονες της συζήτησής μας στο Εργαστήριο αφορά την ιδεολογία του αναλυτή, είτε αυτή συναρτάται άμεσα με την ψυχαναλυτική θεωρία είτε όχι. Επίσης επιχειρούμε να σκεφτούμε τα ιδεώδη ως φορείς των ιδεολογιών στην ενδοψυχική πραγματικότητα, με τους όρους που λίγο πολύ γνωρίζουμε: *Ichideal*, *Idealich*, *Überich*, χωρίς να ξεχνάμε ότι πρόκειται για συστήματα/θεσμούς εν πολλοίς ασυνειδητούς και για προϊόντα μακράς αναλυτικής εμπειρίας. Συζητώντας για τα ιδεώδη και τις ιδεολογίες του αναλυτή δεν θα μπορούσαμε παρά να μιλήσουμε και για τις ταυτίσεις του.

Οι πολυάριθμες ταυτίσεις του αναλυτή, κυρίως κατά τη διάρκεια της αναλυτικής του πορείας και εκπαίδευσης, συνυφαίνουν τον κεντρικό πυρήνα του ιδεώδους του Εγώ. Οι

ταυτίσεις αυτές μπορεί να ξεκινούν από τον αναλυτή του και να συνεχίζονται μέχρι τους αναλυτές που συμμετείχαν στην εκπαίδευση του ίδιου, του αναλυτή του και όλους όσους προηγήθηκαν, με τον Freud να είναι ο πιο μακρινός αλλά και ο πιο παρών. Ο ηθικός ή πολιτικός λόγος εντός των θεσμών ασκεί μια αναμφισβήτητη επιρροή στον εκπαιδευόμενο, τον οποίο ήδη διατρέχουν διαμορφωμένες πεποιθήσεις, ηθικές, πολιτικές και θρησκευτικές, της εποχής του και του τόπου του.

Σύμφωνα με τον Robert Colin, «Το ψυχαναλυτικό άκουσμα βασίζεται διαρκώς στο σύνολο των ταυτίσεων και η κύρια ποιότητα του ψυχαναλυτή είναι η ικανότητά του να αναγνωρίζει και να αποδέχεται τις δικές του ταυτισιακές κινήσεις, από τις πολιτισμικές μέχρι τις λιγότερο επεξεργασμένες ναρκισσιστικές». Για τον Ferenczi «ο αναλυτής, από τον οποίο εξαρτάται η μοίρα τόσων ανθρώπων, πρέπει να γνωρίζει και να κυριαρχεί ακόμη και στις πιο κρυφές αδυναμίες της προσωπικότητάς του, πράγμα αδύνατο χωρίς μια ολοκληρωμένη ανάλυση».

Θα ήταν λοιπόν μια ψευδαίσθηση να πιστέψουμε σε έναν αναλυτή απολύτως «εξαγνισμένο» και απελευθερωμένο από κάθε επιρροή εκτός συνεδριών. Αντίθετα όλα όσα συμβαίνουν «εκτός», οργανωτές των ιδεωδών και του ναρκισσισμού του, πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Κλείνουμε με τα λόγια του Sacha Nacht: «εκείνο που μετράει δεν είναι αυτό που ο αναλυτής λέει ή κάνει αλλά αυτό που είναι».

Στο εργαστήριο θα παρουσιαστεί κλινικό υλικό.

Βιβλιογραφία

Colin R. (2009) *L idéal du psychanalyste*, Topique, σελ. 135-142

Destutt de Tracy (1805) *Eléments d'idéologie III Logique*

Dumet N. (2011) *Corps et contre-transfert en psychanalyse: quelles idéologies à l'œuvre ? La théorie à l'épreuve de la clinique, Les idéaux*, Cahiers de psychologie clinique, No 36, de Boeck, σελ. 167 -189

Duparc F., 1994, *Les paramètres idéologiques du cadre psychanalytique*, Revue Française de Psychanalyse, 58, 4, σελ. 989.

Ferenczi S., (1928) *Le problème de la fin de l'analyse* στο *Psychanalyse IV, Œuvres complètes 1927-1933*, Εκδόσεις Payot 1982

Freud S. (1937) *Analyse avec fin, analyse sans fin και Résultats, idées, problèmes II*, 1921-1938, PUF 1985, σελ. 263

Grunberger, B. 1979 (1971) *Narcissism, Psychoanalytic Essays*, International Universities Press, INC, New York

Ioannidis Ch. (2020) The foreigner and the foe, we saw them both in the mirror: Maturational aspects of the encounter with “the foreign”. *Free Associations* 80

Kernberg, O. *Sanctioned social violence: A psychoanalytic view Parts 1, 2*, Int J Psychoanal 2003

Symington, N., (1993) *Narcissism, A New Theory*, Routledge

Κέρμπρεργκ Όττο, (2001) 1985 *Οριακές καταστάσεις και παθολογικός ναρκισσισμός*, εκδ. Καστανιώτη

Αϊζενστάιν-Αβέρωφ Μ. (2019) *Επιθυμία Πόνος Σκέψη*. ΑΓΡΑ

Μπαζαρίδης Κ. (επιμέλεια) (2013) *Ψυχανάλυση και ιδεολογίες*, ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΔΕΛΦΩΝ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΟΝ